ISSN 1727-060X (Print)
ISSN 2664-3167 (Online)
2002 жылдың қазан айынан бастап екі айда бір рет шығады
Ekim 2002'den itibaren iki ayda bir yayımlanır

АХМЕТ ЯСАУИ УНИВЕРСИТЕТІ

TÚRKOLOGIA
TÜRKOLOJİ

№ 3 (101), 2020
Мамыр-маусым / Mayıs-Haziran

Журнал ҚР Инвестициялар және даму министрлігі
Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінің мерзімді баспасөз басылымы
және ақпараттық агенттігінде тіркелген.
Куәлік № 55-97-Ж 18.II.2005 ж. Халықаралық рецензияланатын журнал.
Индекстер: Index Copernicus, ASOS, SOBIAD

Dergi, Kazakistan Cumhuriyeti Yatırımlar ve Kalkınma Bakanlığı İletişim, Enformasyon
ve Bilgi Komitesi'nin süreli yayın ve haber ajansında
55-97-J 18.02.2005 numaraya kayıtlıdır. Uluslararası hakemli bir dergidir.
Tarama indexleri: Index Copernicus, ASOS, SOBIAD

Túrkistan/Türkistan
2020

SAHİBİ
Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

EDİTÖR
Prof. Dr. Cengiz Tomar

EDİTÖR YARDIMCILARI
Prof. Dr. Bekir Şişman, Dr. Nurlan Mansurov

SEKRETER
Jupar Tanauova

DANIŞMA KURULU

Musa Yıldız – Prof. Dr. (Gazi Üniversitesi, Ankara)
Bolatbek Abdrasilov – Prof. Dr. (A.Yesevi Üniversitesi, Türkistan)
Yüksel Çelik – Prof. Dr. (A.Yesevi Üniversitesi, Türkistan)
Kamalbek Berkimbayev – Prof. Dr. (A.Yesevi Üniversitesi, Türkistan)
Timur Kocaoğlu – Prof. Dr. (Michigan Üniversitesi, Michigan)
Suer Eker – Prof. Dr. (Başkent Üniversitesi, Ankara)
Azmi Bilgin – Prof. Dr. (İstanbul Üniversitesi, İstanbul)
Hayati Develi – Prof. Dr. (İstanbul Üniversitesi, İstanbul)

YAYIN KURULU

Amrekul Abuov – Prof. Dr. (A.Yesevi Üniversitesi, Türkistan)
Taşpolot Sadıkov – Prof. Dr. (Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bişkek)
Viktor Butanayev – Prof. Dr. (Hakas Devlet Üniversitesi, Abakan)
Nikolay Egorov – Prof. Dr. (Dilbilimi Enstitüsü, Çeboksarı)
Kulbek Ergöbek – Prof. Dr. (A.Yesevi Üniversitesi, Türkistan)
Miras İdelbayev – Prof. Dr. (Başkurt Devlet Üniversitesi, Ufa)
Vasiliy İllariyonov – Prof. Dr. (Kuzeydoğu Federal Üniversitesi, Yakutsk)
Hatip Minnegulov – Prof. Dr. (Kazan Federal Üniversitesi, Kazan)
Aşirbek Muminov – Prof. Dr. (Avrasya Milli Üniversitesi, Astana)
Mamatkul Jurayev – Prof. Dr. (Dil ve Edebiyat Enstitüsü, Taşkent)
Gülşen Seyhan – Prof. Dr. (Marmara Üniversitesi, İstanbul)
Sebahat Deniz – Prof. Dr. (Marmara Üniversitesi, İstanbul)
M. Fatih Andı – Prof. Dr. (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, İstanbul)
Dosay Kenjetayev – Prof. Dr. (A.Yesevi Üniversitesi, Türkistan)
Hazretali Tursun – Prof. Dr. (A.Yesevi Üniversitesi, Türkistan)
Pusat Pilten – Doç. Dr. (A.Yesevi Üniversitesi, Türkistan)
Bakıt Abjet – Doç. Dr. (A.Yesevi Üniversitesi, Türkistan)
Nagima Koşanova – Doç. Dr. (A.Yesevi Üniversitesi,Türkistan)
Erjan Auelbekov – Doç. Dr. (A.Yesevi Üniversitesi,Türkistan)
Erlan Alaşbayev – Dr. (A.Yesevi Üniversitesi, Türkistan)
Erlan Jiyenbayev – Dr. (A.Yesevi Üniversitesi, Türkistan)
Seysenbay Kudasov – (Silk Way Uluslararası Üniversitesi, Çimkent)

OWNER
Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University

EDITOR-IN-CHIEF
Prof. Cengiz Tomar

ASSOCIATED EDITOR
Prof. Bekir Sisman, Dr. Nurlan Mansurov

EXECUTIVE SECRETARY
Zhupar Tanauova

ADVISORY BOARD

Musa Yıldız	–	Prof. (Gazi University, Ankara)
Bolatbek Abdrasilov	–	Prof. (A. Yassawi University, Turkestan)
Yüksel Çelik	–	Prof. (A. Yassawi University, Turkestan)
Kamalbek Berkimbayev	–	Prof. (A. Yassawi University, Turkestan)
Timur Kozhaoglu	–	Prof. (Michigan University, Michigan)
Suer Eker	–	Prof. (Başkent University, Ankara)
Azmi Bilgin	–	Prof. (İstanbul University, İstanbul)
Hayati Develi	–	Prof. (İstanbul University, İstanbul)

EDITORIAL BOARD

Amrekul Abuov	–	Prof. (A. Yassawi University, Turkestan)
Tashpolot Sadykov	–	Prof. (Bishkek Humanitarian University, Bishkek)
Viktor Butanayev	–	Prof. (Khakassia State University, Abakan)
Nikolay Egorov	–	Prof. (Institute of Linguistics, Cheboksary)
Kulbek Ergobek	–	Prof. (A. Yassawi University, Turkestan)
Miras Idelbayev	–	Prof. (Bashkir State University, Ufa)
Vasiliy Illariyonov	–	Prof. (North-Eastern Federal University,Yakutsk)
Hatip Minnegulov	–	Prof. (Kazan Federal University, Kazan)
Ashirbek Muminov	–	Prof. (Eurasia National University, Astana)
Mamatkul Zhurayev	–	Prof. (Institute of Language and Literature, Tashkent)
Gulshen Seyhan	–	Prof. (Marmara University, İstanbul)
Sebahat Deniz	–	Prof. (Marmara University, İstanbul)
M. Fatih Andı	–	Prof. (Fatih Sultan Mehmet University, İstanbul)
Dosay Kenzhetayev	–	Prof. (A.Yassawi University, Turkestan)
Hazretali Tursun	–	Prof. (A.Yassawi University, Turkestan)
Pusat Pilten	–	Assoc. prof. (A.Yassawi University, Turkestan)
Bakyt Abzhet	–	Assoc. prof. (A.Yassawi University, Turkestan)
Nagima Koshanova	–	Assoc. prof. (A.Yassawi University, Turkestan)
Erzhan Auelbekov	–	Assoc. prof. (A.Yassawi University, Turkestan)
Erlan Alashbayev	–	Dr. (A.Yassawi University, Turkestan)
Yerlan Zhienbayev	–	Dr. (A.Yassawi University, Turkestan)
Seysenbay Kudasov	–	(Silk Way International University, Shymkent)

Editörden

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nin Türk Dünyasına hitap eden en önemli kurumsal araçlarından biri olan Türkoloji Dergisi'nin 101. Sayısıyla yeniden karşınızdayız. Bu sayıda Türkiye'den üç, Kazakistan'dan üç, İran ve Irak'tan birer olmak üzere toplam sekiz bilimsel makale yer almaktadır. Bu makalelerden iki adedi Dil Tarihi ve Yapısı alanında, üç adedi Edebiyat ve Folklor alanında, bir adedi Etnokültür ve Milli Biliş alanında, iki adedi ise Tarih ve Etnografya alanında yayınlanmıştır.

Dergimizin "Dil Tarihi ve Yapısı" bölümünde yer alan makalelerden Z. Zhandarbek'in "Karnak Adı Hakkında Yeni Bilgiler" başlıklı makalesinde Karnak, Shobanak ve Türkistan yakınlarındaki pek çok yerin Kafkasya bölgesiyle ilişkilendirildiği görülmektedir. S. Demirbilek'e ait olan "Nehcü'l Ferâdîs'te Hz. Yûsuf Kıssası" başlıklı çalışmada Harezm Türkçesi dönemine ait olan Nehcü'l-Ferâdîs adlı eserin içerisinde bir bölüm olarak yer alan Kıssa-i Yusuf tanıtılmaktadır. Bu bölümde yazan S. Öztürk'ün makalesinde ise Türkçedeki kapalı e (ė) ünlüsü meselesi ve bu meselenin Fazlullah Han Lügati olarak bilinin Farsça-Çağatayca sözlükte ele alınış biçimi değerlendirilmiştir. Edebiyat ve Folklor alanında ise R.Zh. Yesbalayeva "S. Zhelderbayeva'nın Şiirinde Milli Geleneklerin Devamı" adlı makalesinde Kazakistan'nın çağdaş şairi S. Zhelderbayeva'nın şiirlerinde Kazak halkının ruhunu ve özünü ne denli yansıttığı konusu üzerinde durulmuştur. Yine bu bölümde N. Y. Bayatlı "Diyale İli Hanekin İlçesi Türkmen Folklorunda Yılan" başlıklı makalesinde Irak Türkmenlerinin yaşadığı yerleşim yerlerinden biri olan Diyale iline bağlı Hanekin ilçesi Türkmenlerinde yılan içerikli halk inançları, masal, efsane, memorat, atasözü ve deyimleri ele almıştır. Aynı bölümde yazan Ö. Saraç ise "Halk Kültüründe Ne, Neden Değişir" başlıklı makalesinde halk kültürü ürünlerinin zamana ve mekâna bağlı olarak göç, küreselleşme, sanayileşme, kentleşme, teknolojik gelişmeler gibi etkenlerden ne derece etkilendiği üzerinde durmaktadır. Etnokültür ve Milli Biliş bölümünde makalesi yer alan M. Yıldırım, "Kültürel Pratikler ve Salgın İlişkisi Bağlamında Covid-19" başlıklı güncel çalışmasında, halk kültürü ile salgın hastalıklar arasındaki ilişkiler ve kültürel pratiklerin salgının artmasındaki etkisi ile bu konuda alınması gereken tedbirler üzerinde durmuştur. Tarih ve Etnografya Bölümünde yazan H. Tursun, "Turar Rıskulov'un Almanya Epik Destanı" başlıklı makalesinde 1920–30'lu yıllarda Kazak milli siyasi aydınlarından Kabul edilen T. Rıskulov'un 1923 yılında Almanya'ya yaptığı sefer ele alınmaktadır.

2020 yılı içerisinde yayınlanacak olan 102. Sayımızı, dikilişinin 1300. Yıldönümün nedeniyle "Bilge Tonyukuk"; 103. Sayımızı, doğumunun 175. yıldönümü nedeniyle "Abay" ve 104. sayımızı da yine doğumunun 1150. yıldönümü münasebetiyle "El-Farabi" Özel Sayıları olarak yayınlamayı planlıyoruz. Yeni ve özel sayılarımız için özellikle tematik çalışmalarınızı bekliyoruz. Dergimize katkı sunan herkese teşekkür ediyoruz.

ӘОЖ 008:001.89 **ҒТАМР 13.01.21**

M. Yıldırım
Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, Samsun, Türkiye (mucahit.yildirim@samsun.edu.tr)

Kültürel Pratikler ve Salgın İlişkisi Bağlamında Covid-19

Özet

İnsanoğlu, tarih boyunca salgın hastalıklarla mücadele etmiş ve günümüzde de bu mücadelesine devam etmektedir. Kıtalara yayılan salgın hastalıklara karşı merkezi ve yerel yönetimler tarafından başta ekonomik, sosyal ve siyasal olmak üzere çeşitli alanlarda birçok tedbir alınmakta ve salgının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Halkın, salgın hastalık gibi doğal afetler karşısında bilinç düzeylerini etkileyen önemli faktörlerden biri de halk kültürüdür. Gündelik yaşantılarla ilgili çeşitli halk inanışları, gelenek ve görenekler ve dini inanışlar gibi kültür unsurları insanların düşünce yapılarını etkilemektedir. Yöneticilerin aldığı tedbirlerin yanında halkın da kendi önlemlerini almasına rağmen, yakın temas içeren halk kültürüne ait birtakım unsurların salgın hastalıkların yayılmasına ortam hazırladıkları ve yayılmanın hızını artırmaktadır. Buna karşın toplumsal bilinç ve kontrolün sağlanması ile alınacak tedbirler sayesinde salgının önüne geçilmesi ve daha geniş coğrafyalara yayılmasının engellenmesi mümkün olacaktır. Sağlık personelinin halk kültürü ve uygulamaları ile ilgili bilgilere sahip olarak hastalarla iletişim kurması ve onları yönlendirmesi etkili sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla toplumun ortaya çıkarmış olduğu halk kültürü unsurları dikkate alınarak alınması gereken önlemler, salgın hastalıkların bulaşması, hızının kesilmesi ve yayılmasının önüne geçilmesi konusunda faydalı olacaktır. Bu çalışmanın, halk kültürü ile salgın hastalıklar arasındaki ilişkileri içeren unsurları konu edinmesi açısından salgınla mücadele kapsamında faydalı olacağı ve başka çalışmalara da ışık tutacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: kültür, halk kültürü, salgın hastalık, toplumsal kontrol, sağlık

M. Yıldırım
Asst. Prof., Samsun University, Samsun, Turkey (mucahit.yildirim@samsun.edu.tr)

Cultural Practices and the Outcome Relationship in the Context of Covid-19

Abstract

Human beings have struggled with epidemics throughout history and continue this struggle today. Many precautions are taken in various fields, especially economic, social and political, by the central and local governments against epidemics that spread to the continents and are called pandemics. One of the important factors affecting the public's level of consciousness against natural disasters such as epidemic disease is folk culture. Cultural elements such as various folk beliefs, traditions, customs and religious beliefs about daily life affect people's thinking structures. In spite of the measures taken by the administrators, although the public takes their own measures, some elements of the folk culture that include close contact are preparing the environment for the spread of

epidemics and increasing the speed of the spread. However, it will be possible to prevent the epidemic and prevent it from spreading to wider geographies thanks to the measures to be taken by ensuring social awareness and control. Communicating and guiding healthcare professionals with information about folk culture and practices will produce effective results. Therefore, the measures to be taken by considering the folk culture elements of the society will be useful in preventing the transmission, pacing and spreading of epidemic diseases. It is thought that this study will be useful in the context of combating the epidemic and sheds light on other studies in terms of addressing the elements that include the relationships between folk culture and epidemic diseases.

Key words: Culture, folk culture, epidemic disease, social control, health

1. Giriş

Doğal afetler, tarih boyunca insanoğlunun maddi ve manevi kaybına neden olmuştur. Bu nedenle insanoğlu, tarihi boyunca birçok doğal afetle mücadele etmek zorunda kalmış ve afetin üstesinden gelebilme gayreti içinde bulunmuştur. Bu mücadelesi kimi zaman çevreden kaynaklanan felaketlere karşı olmuşken kimi zaman da biyolojik kaynaklı afetlere karşı devam etmiştir. Dünya üzerinde bölgesel ve küresel ölçekte ortaya çıkan salgın hastalıklara karşı var olma ve ayakta kalma mücadelesi içerisinde bulunan insanoğlu, birçok kayıp vermiş ve halen yüksek teknoloji ve gelişmiş sağlık imkânlarına rağmen kayıplar vermeye devam etmektedir. Bulaşıcı hastalıklar da yaygın olarak görülen biyolojik kökenli doğal afetlerdendir. Bunlar parazit, virüs, bakteri gibi zararlı mikroorganizmaların neden olduğu, canlıların bağışıklık sistemini bozarak salgına dönüşen insan, hayvan ve bitki hastalıklarıdır [1, s. 202]. Dünyada en son karşı karşıya kalınan salgın hastalık, Çin'in Wuhan kentinde Aralık 2019 yılında ortaya çıkan ve Mayıs 2020 tarihi itibariyle de önce Avrupa kıtasına ardından da diğer kıtalara yayılarak Pandemi tanımı verilen ve Covid-19 olarak adlandırılan bir virüs salgınıdır. İlginçtir ki günümüz dünyasında grip salgınlarının çıkış noktasının en büyük potansiyel olarak gösterilen Çin [2, s. 150], Covid-19 salgınının da çıkış kaynağı olmuştur. 15 Mayıs 2020 tarihi itibariyle bu salgında dünya ölçeğinde hastalık tanısı konanların sayısı 4 milyon 500 bini, ölenlerin sayısı ise 294 bini aşmıştır. Bu salgın, Dünyada oldukça yüksek bir ölüm oranına sebep olmasının yanı sıra ekonomik olarak da ülkeleri büyük bir sıkıntı içerisine sürüklemektedir. Nitekim tarihte farklı bölgelerde ve farklı dönemlerde ortaya çıkan birçok salgın hastalık, toplamda milyonlarca insanın ölümüne yol açmış ve aynı zamanda küresel ölçekte ekonomik krizlerin çıkmasına da sebep olmuştur. 19. Yüzyılda ortaya çıkan ve bir milyonun üzerinde insanın ölmesine neden olan Kolera ve bir milyon iki yüz bin insanın ölümüne neden olan Veba salgını,

20. Yüzyıl başlarındaki üç milyon ölüme neden olan Tifüs salgını, 50–100 milyon insanı öldüren İspanyol gribi, dört milyon insanın hayatına mal olan 1957 Asya Gribi-Influeanza-A virüsü, 36 milyon insanı öldüren HIV-AIDS virüsü, 775 insanı öldüren 2002 yılındaki SARS virüsü, 449 ölüme neden olan 2012 yılındaki SARS virüsü ve 11.300 kişinin ölümüne sebep olan 2013–2016 yılları arasındaki Ebola virüsü salgınları son iki yüzyılda beliren salgınlar olarak karşımıza çıkmaktadır [3]. Bu salgınlara karşı önceden olduğu gibi bugün de mücadelesini sürdüren devletler, özellikle vatandaşlarının bilgi ve bilinçlerini artırmaya yönelik uygulamaları ile salgınlara karşı önlem almaktadır. Toplumsal bir bütünlük içerisinde topyekûn bir mücadeleye girmek, salgınlara karşı en önemli tedbir ve korunma yöntemi olarak görülmektedir. Zira toplumun bir bütün olarak çözülmeden, uyumlu bir biçimde varlığını sürdürmesinde toplumsal kontrol önemli bir rol oynar. Toplumsal kontrol, bireylerin toplumsal kurumlar ve diğer toplumsal birimler tarafından ortak eylem ve inanç ölçülerine uygun davranışlarda bulunulmasıyla mümkün olmaktadır [4, s. 88]. Toplumsal kontrol, toplumsal değişimi de beraberinde getirmektedir. Toplumlar da insanlar gibi değişmekte ve değişimi benimsediklerinde bunu ellerinde tutmak istemektedirler [5, s. 67]. Bu nedenle toplumsal kontrol sürecinde toplumsal değişimin de yaşanması ön görülebilmektedir.

Kültür, millet kavramının oluşturan en önemli faktördür. Kültür, insanın içinde yaşadığı toplumdan kazandığı bütün kabiliyet ve alışkanlıkları kapsayan, geçmişinden kendine miras bırakılan maddi ve manevi değerler bütünüdür [6, s. 15]. Binalar, anıtlar, giysiler, mobilyalar, mezar taşları, taşıma araçları, müzik aletleri, oyuncaklar, yemek yeme ve pişirme araçları, kozmetikler, silahlar, tapınaklar, çitler, çiftlik planları, yerleşme kalıpları ve dekoratif eşyalar gibi çok çeşitli şeyler maddi kültürü oluştururken [7, s. 122]; değerler, gelenek ve görenekler inanç ve dini değerler, davranış ve normlar ise manevi kültürü oluşturmaktadır [8, s. 12]. Kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasında hem maddi hem de manevi kültür unsurlarının önemli katkısı bulunmaktadır. Aileden başlayan bu kültür aktarımı okul ve çevre kanalıyla ömür boyu devam etmektedir. Kişinin yaşantısı boyunca karşılaşmış olduğu maddi kültür unsurlarının yanı sıra özellikle inanç ve gelenek-göreneklerden edinmiş olduğu kazanımlar, kültürün benimsenmesinde ve aktarılmasında gündelik yaşantının da önemli bir etken olduğunu ortaya koymaktadır.

Toplumların dış etkenlerden uzak kalarak istek ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kendi yaratıcı güçleri, çevre kaynakları ölçüsünde ortaya koydukları ve zaman boyunca bir arada yaşayarak meydana

getirdikleri eserlerin bütünü halk kültürünü oluşturur [9, s. 298]. Bu eserler, gelenekten öğrenilerek yaşam tarzı ve inanç olarak ortaya çıkmaktadır. Folklor olarak adlandırılan efsane, müzik, sözlü tarih, atasözleri, şakalar, sözlü inançlar, masallar, hikâyeler vs. dört alana ayrılmaktadır. Bunlar; eserler ve eşyalar, sözlü gelenekler, kültür ve davranışlardır [8, s. 162]. Toplumu yönlendiren folklordan kaynaklanan bu inançlara "halk inanışları" da denmektedir [10, s. 189]. Halk inanışları; toplum tarafından kabul edilmiş ilahi dinlerin bilinen hüküm ve öğretileri dışında kalan, fakat halk arasında yaygın bir biçimde yaşayan, itibar gören ve bir sonraki nesle sözlü olarak aktarılan inanç, ritüel, pratik ve geleneklerdir. Bir toplum bir olguya inanır ve buna bağlı olarak çeşitli pratikler geliştirerek bu inanışları uygulamaya koyar ve gelenekleri meydana getirir. Gelenekler de milletlerin kültürel kodlarıdır [11, s. 104].

Sağlık ve hastalığın algılanmasında inanç, eğilim, tutum ve değerler de etkilidir. Hastalık karşısındaki tutum ve davranışlar içinde bulunulan kültürün bir yansımasıdır. Bireyin hastalık belirtileri durumunda göstereceği tepki ve tutum, kültür tarafından şekillendirilmektedir. Bu bakımdan hangi semptomların hastalık belirtisi sayılıp sayılmadığı, sağlıklı olmanın kriterleri ve hastalıkların tedavileri kültürden kültüre değişmektedir. Sonuçta bireyin toplumsallaşma sürecinde edindiği hastalık algısı içinde bulunduğu toplum tarafından düzenlenmektedir [12, s. 247]. Bölgesel ve yerel olarak ortaya çıkabilen kültürel değişkenler, hastalıkların yayılmasında artırıcı ve azaltıcı etken olarak görülebilmektedir. Çeşitli kültürel unsurların farklı bölgelerde farklı şekilde ortaya çıkması ve uygulanması, insanların birbirleri ile ilişkilerini şekillendirdiği gibi; bu ilişkilerin neden olabileceği hastalıkların seyrini ve boyutunu da etkileyebilmektedir. Bu yüzden bir toplumda özellikle de az gelişmiş bir toplumlarda, halkın sağlıkla ilgili davranış ve alışkanlıklarını değiştirmek isteyen sağlık personelinin başarılı olabilmesi için "kültürel insanbilim" kuramları ve çalıştığı yerdeki halkın kültürü konularında bilgisi olması gerekmektedir [13; 14, s. 179]. Bir toplumda sağlığa ve hastalığa verilen önem, o toplumun kültürüne bağlıdır [14, s. 184]. Çünkü hastalık her birey için farklıdır. Bireyin kendi kendini algılaması, vücudundaki yapı ve fonksiyon değişikliklerinin yanı sıra toplumsal rolüne, ilişki, inanç ve kültürüne göre de değişkenlik göstermektedir [15; 16, s. 81]. Hastalık kültüre göre de değişen bir kavramdır. Bazı kültürlerde hastalık olarak adlandırılan tanı başka kültürlerde hastalık olarak tanımlanmayabilmektedir. Bazı toplumlarda sağlıklı olma ya da sağlıklı sayılma ölçütlerinden biri, kişinin kendisinden beklenen işi yapıp yapmamasıdır. Örneğin, hekim tarafından sağlığı

bozulmuş olarak belirlenen bir kimse günlük yaşamını sürdürebiliyor ve işine devam edebiliyorsa, o kişi sağlıklı sayılmaktadır [17; 14, s. 182]. Zira Afrikadaki kabilelerde sıtma ve verem gibi hastalıklara yakalananlar hasta kabul edilmedikleri gibi bu kişilerin sağlıklı kişiler gibi gündelik işlerine devam ettikleri görülmektedir [18, s. 2]. Bu durum hastalıkların kültüre göre kabul edilebilirliğinin değişebildiğini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra hastalıkların tedavisinde de kültürlere göre farklı uygulamalar yer alabilmektedir. Bu nedenle kültür, sağlık ve hastalığın dinamik bir etkenidir [19; 16, s. 81].

Bu çalışmada, halk kültürü unsurlarının salgın hastalıkların yayılmasındaki etkisi konu edilmektedir. Ortaya konulan halk kültürü unsurlarının insan ilişkilerinde sosyal ve fiziksel temas açısından son derece elverişli ortamlar hazırlamaktadır. Ortaya çıkarılan çalışma, salgın hastalıkların yayılmasının önlenmesi açısından halkın ve sağlık personelinin halk kültürü unsurları hakkında bilgi sahibi olması ve alınacak tedbirlerin içerisinde yöresel kültür unsurlarının da dikkate alınması gerektiği bilincinin farkındalığı açısından önem taşımaktadır.

2. Amaç, Malzeme ve Yöntem

Bu çalışmada, halk kültürü unsurlarına ait uygulamaların salgın hastalıkların yayılmasındaki etkisi araştırılmıştır. Halk kültürüne ait çeşitli unsur ve uygulamalar, başlıklar altında listelenerek bölgesel olarak örneklendirilmiştir. Bunun için halk kültürü ile ilgili literatür çalışması yapılmış ve farklı bilim dallarındaki halk kültürü örnekleri incelenmiştir. Ardından salgın hastalıkların yayılmasının engellenmesine yönelik merkezi ve yerel yönetimlerin uygulamaları ortaya çıkarılmıştır. Halk kültürü unsurlarının günlük yaşamda hayata geçirilmesi ile salgın hastalıkları önlemek için yapılan uygulamalar arasındaki bağlantı kurulmuştur. Bu bağlamda "Halk kültürü unsurlarının halk arasında uygulanması ile salgın hastalıkların yayılmasının hızlanması arasında bir bağ var mıdır?" tümcesi araştırmanı sorusunu; "Halk kültürüne ait çeşitli unsurlar ve bu unsurların halk arasındaki uygulanışının salgın hastalıkların yayılmasının hızlanmasında etkisi vardır" önermesi hipotez olarak ortaya çıkmaktadır.

3. Bulgular

Yerel kültür özellikleri olarak da tanımlanabilen halk kültürü, insanların birbirleri ve çevreyle ilişkilerinde geleneksel yaşam normlarının korunduğu kültür türüdür. Sıcak, samimi ilişkilerin şekillendiği halk kültürü örneklerinde muhafazakâr ve basit bir gündelik yaşam benimsenmektedir. İnsan ilişkilerinde birlikte vakit geçirme, yardımlaşma, biraraya gelme,

beraber eşya ve malzeme kullanımı gibi maddi ve manevi anlamda yakın temasın olduğu gözlenmektedir. Buna göre halk kültürü bağlamında ortaya çıkan yaşam tarzı, insanların oldukça sıkı bir temas içinde bulundukları bir yaşama biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel bütünlük ve dayanışma açısından son derece önemli ve gerekli olan insanların birbirleri ile yakın ilişkiler kurma yaşam biçimi, sağlık koşullarının sağlanması ve hastalıkların yayılmasına ortam hazırlaması bakımından da elverişsiz bir durum ortaya çıkarmaktadır. Doğal olarak özellikle de salgın hastalıkların görüldüğü yer ve zamanlarda, insanların kültürel değerleri ve uygulamalarına yönelik bir takım kısıtlamalara gidilmektedir. Bu kısıtlamalar, hastalıkların yayılmasının önüne geçilmesi için yönetim birimlerince öncelikli çözüm yolu olarak ortaya çıkmaktadır.

Hastalıkların yayılmasında etkili bir faktör olan kültürel unsurlara dayalı yaşam biçiminin kısıtlanması, geçmiş dönemlerde de önlem olarak kullanılan bir yöntemdir. Zira 14. Yüzyılda Doğu'da ortaya çıkan ve daha sonra Ortadoğu üzerinden Avrupa'ya yayılan Veba salgını sonrasında hastalıkla mücadele ve yayılmasının önlenmesine yönelik toplumsal tedbirlerin alınması gerektiği fikri ortaya atılarak bu fikir çerçevesinde ne sebeple olursa olsun insanların bir araya gelmesinin yasaklanması gibi gerekli tedbirler alınmaya başlanmıştır [20, s. 849]. Selçuklu Devleti'nde, görülen Veba salgınını önlemeye yönelik olarak bazı dini pratikler uygulanmış; bunun yanı sıra, karantina ve tecrit gibi kısıtlamalar da uygulanarak salgın önlenmeye çalışılmıştır. Bu uygulamalar daha sonra genişletilip örgütlenerek halkın mücadele konusunda bilinçlenmesine yönelik adımlar atılmıştır [21, s. 31–32]. Osmanlı Devleti de 16. yüzyılda Manisa ilinde görülen salgın hastalıklara karşı, halkın bilinçlenmesi ve alınan önlemlerin uygulanması amacıyla halk kültüründe o dönemde önemli bir yeri olan şehrin kanaat önderleri ve şeyhlerinden yardım talep ederek halka ulaşmaya çalışmıştır [22, s. 389]. 19. Yüzyılda Antalya'da meydana salgın hastalığın önlenmesine yönelik alınan tedbirlerin ise mahalli halkın salgın hastalıklar karşısında gereği kadar duyarlı davranmamasından ve normal yaşantılarına devam etmeleri sonucu salgının önlenmesinin zorlaştığından bahsedilmektedir [23, s. 479].

Görüldüğü gibi, salgın hastalıkların önlenmesi ve yayılmasına yönelik tedbirlerin önemli bir kısmını toplumsal kontrol oluşturmaktadır. Avrupa'daki ülkelerde ve Anadolu topraklarında hüküm süren Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti yönetimlerinde de salgın hastalıklara karşı alınan önlemlerin halkın da dâhil edildiği toplumsal kontrol mekanizmalarının hayata geçirilmesi oluşturmaktadır. Günümüzde de salgın

hastalıklara karşı mücadelenin en önemli ve ciddi yolu, halkın dâhil edildiği ve olağan zamanlardaki yaşayış biçiminden sıyrılarak olağandışı bir yaşam modeline, yani toplumsal kontrol önlemine geçilmesi gerekmektedir. Toplumsal kontrolü sağlamak için de öncelikle, halk kültürü ve inançlarına dair unsurların salgının etkisi gidinceye kadar uygulanmasını engellemektir. Halk kültürüne ait yaşama modeli, cemaat anlayışı ile birlikte ortaklaşa bir yaşamı içermektedir. Bu yüzden salgın dönemlerinde insanların birlikte yaşam modelinden vazgeçerek kişisel izolasyona yönelik bir yaşam biçimine göre hareket etmesi gerekmektedir. Bu yöntem aynı zamanda sağlıkla ve hastalıkla ilgili süreçleri, tıbbi terimlerle algılama ve bu çerçevede değerlendirme eğilimini artırarak günümüzde sağlıkla ilgili kültürel özelliklerin önem kazandığı [16, s. 85] bir sağlık kültürünü de ortaya çıkaracaktır. Buna göre aşağıda halk kültürüne ait çeşitli unsurlar ve bu unsurların salgın hastalıklara ortam hazırlama potansiyeli ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ekonomik Durum ve Beslenme: Halkın ekonomik durumu, yaşam biçimini de etkilemektedir. Aylık gelire göre ihtiyaçların sıralanması ve karşılanması, bu şekilde bir yaşam kültürünü de ortaya çıkarmaktadır. Öyle ki beslenme alışkanlıkları da ekonomik gelire göre değişmekte ve şekillenmektedir. Ayrıca beslenmenin fiziki, yaşamsal bir gereksinme olduğu, ama neyin nasıl yenileceğini kültür dünyasındaki değer, inanç ve alışkanlıkların belirlediği de bilinmektedir. Özellikle ekonomik yetersizliklere bağlı olarak ortaya çıkan uygun olmayan koşullarda yaşam, yetersiz beslenme, sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamama bireylerin sağlığını olumsuz etkilemektedir. [24, s. 135]. Yine ekonomik faaliyetlere ve üretim çeşitliliğine göre de bir yörenin beslenme kültürü şekillenebilmektedir. Buğday üretimine dayalı bir bölgenin beslenme kültürü un ve mahsullerine göre, sebze ağırlıklı bir üretim merkezindeki beslenme kültürü ise buna göre ağırlık kazanmaktadır. Sağlıklı olma ve hastalıklara karşı dirençli olabilmenin en temel koşulu olan vücut direncinin sağlam oluşu ve bağışıklığın kuvvetli oluşudur. Bağışıklığın güçlü olması, bağışıklığı artırıcı besin ve vitaminlerin alınmasına bağlı olduğu için, beslenme kültürünün de bu yönde bir beslenme alışkanlığına dayanması gerekmektedir. Salgın hastalıklara karşı da bağışıklığı güçlü ve dirençli olan insanların daha güvende oldukları düşünüldüğünde beslenme kültürünün hastalıklara karşı koruyucu bir siper olduğu görülmektedir.

Aile Yapısı: Her ne kadar son dönemde aile büyükleriyle birlikte yaşam kültürü olan geniş aile yapısının azalmaya başladığı ve çekirdek aile yapısı görülse de; hala geniş aile yapısının bazı bölgelerde devam ettiği

bilinmektedir. Kalabalık bir ortam olarak karşımıza çıkan geniş aile yapısının sosyal dayanışma ve kültürel mirasın aktarımı konularında faydalı bir yapı olduğu aşikârdır. Ancak hastalık ve hastalığın yayılmasına zemin hazırlaması açısından kalabalık ve iç içe olan bir görüntünün sergilendiği geniş aile yaşam modeli, salgın hastalıkların daha kolay yayılmasına da ortam hazırlamaktadır. Sadece aynı evi paylaşmaktan ziyade hayatı ortak hale getiren geniş aile yaşam modeli, her türlü maddi unsurların ortak kullanımını da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle geniş aile yaşam modeline sahip olan kültürlerde hastalığın daha çok yayılması ve hasta sayısının artması olası görülmektedir.

Cinsiyet Yapısı ve Rolü: Günümüzde yaşanan Covid19 salgını, erkeklerin kadınlara nazaran daha çok hayatını kaybettiğini ortaya koymaktadır. 2003 SARS salgınında virüs bulaşan insanlarda ölen erkek sayısı kadın sayısına oranla % 50 daha fazla olmuştur. Yine MERS salgınında da virüs bulaşan erkeklerin % 32 si hayatını kaybederken kadınların ise % 25,8'i hayatını kaybetmiştir. Covid19 salgınında da hayatını kaybedenlerin arasında erkeklerin daha fazla oluşu dikkati çekmektedir [25, https://tr.euronews.com/2020/04/03/koronavirus-covid-19-kadinlar-daha-dayanikli-peki-erkekler-neden-daha-kolay-oluyor]. Erkeklerin kadınlara nazaran daha çok kayıp vermesinde, özellikle erkek egemen toplumlarda sorumluluğun ve stresin erkeklerde olması etkili görünmektedir. Yine örneğin sigara ve zararlı alışkanlıkların kadınlarda erkeklere göre hoş görülmediği kültürlerde de bu maddelerin kullanılmasında erkeklerin sayısını artırmaktadır. Hem sorumluluk alarak stresi de üstlenen hem de zararlı madde kullanımının daha fazla olduğu erkeklerin bağışıklık sistemlerinin zayıf olması, ölüm oranlarında erkek ölümlerini daha da artırmaktadır.

Evlilik: Son yıllarda evliliğe yaklaşımda değişimler görülmektedir. Hem evlilik yaşının yükseldiği hem de evlenme oranlarının azaldığı bir kültür değişmesi yaşanmaktadır. Türkiye'de son beş yılda kaba evlenme hızında önemli bir düşüş gözlenmektedir. 2015 yılında 7,71 olan kaba evlenme hızı 2016'da 7,5'e, 2017'de 7,09'a, 2018'de 6,81'e ve 2019 yılında da 6,56'ya gerilemiştir. Yine ortalama evlilik yaşı 2 yaş birden yükselmiştir [26, https://biruni.tuik.gov.tr/aileyapidagitimapp/aileyapi.zul]. Evlenmeye karşı meydana gelen bu kültürel değişim, toplumun yapısını ekonomik ve sosyal açıdan da değişime götürmektedir. Yine bazı toplumlarda/kültürlerde hala görülen akraba evliliği de bir takım hastalıklara yakalanma riskini de beraberinde getirmektedir. Örneğin, akraba evlilikleri hemofili, talasemi (Akdeniz anemisi) gibi genetik geçişli hastalıkların görülmesini

artırabilmektedir [24, s. 137]. Bu tür kronik hastalıklar da salgın hastalık dönemlerinde bağışıklık sisteminin zayıf olmasından dolayı salgın hastalığa yakalanma riskini de artırmaktadır.

Cinsel Davranış: Cinselliğe olan yaklaşım inanç ve kültüre göre değişiklik göstermektedir. Bazı inançlarda evlilik öncesi cinsel deneyim yasaklanmışken bazılarında ise olağan karşılanmaktadır. Bu kültürel farklılıklar, sağlıklı olmayan cinsel yaşantının hem erken yaşlarda gerçekleşmesine hem de bir takım cinsel yolla bulaşan hastalıkların artmasına sebep olmaktadır. Bu durum cinsel yolla bulaşan hastalıkların cinselliğe bakış açısı farklı olan kültürlerde hastalığın seyrini de etkilemektedir. Dünyada cinsel yolla bulaşan HIV/AIDS virüsü yaklaşık 40 milyon insanın ölümüne sebep olmuştur. Dünyada en çok Afrika ülkelerinde görülen AIDS hastalığının Kuzey Afrika'daki Müslüman ülkelerde oldukça az görülmesi, inanç ve kültüre bağlı olarak Müslüman ülke toplumlarının cinselliğe yaklaşımıdır.

Nüfus Politikası: Çocuk sayısının az ve fazla olmasına dair inanç ve kültürel yaklaşımlar sonucunda aile büyüklüğü değişebilmektedir. Çocuk sayısına önem veren kültürlerde genç nüfus ve ortalama aile büyüklüğü, çocuğa ve sayısına önem vermeyen kültürlere göre daha fazla olmaktadır. Aile ve çocuk algısı farklı olan ülkelerin hastalık ve salgınlara karşı direnci nispeten daha azdır. Çünkü genç ve dinamik nüfusun az olduğu, buna karşın yaşlı nüfusun fazla olduğu yerlerde bağışıklık ve direncin düşük seviyede olduğu söylenebilir. Bundan dolayı da çocuk sahibi olmanın önemsiz görüldüğü toplumlarda evlilik ve genç nüfus oranı da düşük olacaktır. Yaşlı nüfusun artış göstermesi ile de hastalıklara ve salgınlara karşı direnç ülke olarak azalış gösterecek, hastalıklardan dolayı can kaybı da artacaktır.

Ziyaret Geleneği: Ziyaret geleneği birçok kültürde var olan sosyal dayanışma ve birliktelik göstergesidir. Düğün, cenaze, doğum, sünnet, şenlik, asker uğurlama, hastalık, sıra geceleri, yöresel lezzet tatma partileri, hatır gibi birçok sebeple insanlar birbirlerini ziyaret ederler. Hem inanç hem de kültürün halk inanışları içerisinde önemli bir yer tutan ziyaretler, halkın birliği, bütünlüğü ve dayanışması yanında hastalığın yayılması açısından da önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli sebeplerle inanç kaynağı tarafından bu tür ziyaretlerin teşvik edilmesi de insanları daha çok bu yönde davranmalarını beraberinde getirmektedir. Örneğin İslam inancında mutlu ve hüzünlü zamanlarda veya normal zamanlarda da dahi akraba ziyaretinin ömrü uzatacağı şeklinde tavsiye ve teşvik edilmesi, İslam kültürüne sahip toplumlarda insanların ziyaretsel davranışlarının oldukça gelişmesine neden olmaktadır. En zor zamanda dahi mutlaka cenaze ve

düğün gibi organizasyonlara katılım gösterilmesi, normal zamanlarda da hastalıkların yayılmasına vesile olurken, salgın zamanlarında daha da bu riski artırmaktadır. Resmi bir yasaklama olmadığı müddetçe ziyaretin çok önemli olduğu toplumlarda hastalıkların yayılma riski de artmaktadır. Diğer taraftan gelen misafire kolonya ikram edilmesi de aslında hastalıkların yayılmasına karşı önlem olarak görülebilen güzel bir gelenektir. Sokaktan gelen birinin özellikle ellerinin ve yüzünün dezenfekte edilmesi amacıyla yapılan kolonya ikramı, dışarıdan eve misafir aracılığıyla girebilecek virüs ve bakterilere karşı da bir önlemdir. Salgın hastalıklarda en önemli beden hijyeni olarak doktorlar tarafından önerilen el, ağız ve yüz temizliğinin halk kültüründeki karşılığının misafire kolonya ikramı olarak belirmesi ilginç bir Tük halk kültürü geleneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bedensel İmaj Algısı: Bedenin güzel görünüme sahip olması herkes tarafından istenilen bir durumdur. İstenilen düzeye gelebilmek adına beden üzerinde yapılan estetik, kozmetik gibi müdahaleler görünümü güzelleştirmesinin yanı sıra beden sağlığını da olumsuz etkilemektedir. Beden sağlığının bozulması da direk olarak bağışıklık ve direnç üzerinde etkili olmaktadır. Günümüzde beden görünümüne karşı algının farklı boyutlara ulaştığı bir kültür değişimi yaşanmaktadır. Bu kültürel algı da hastalıklara karşı insan bedenini çaresiz bırakarak hastalıkların yayılmasında daha kolay bir taşıyıcı olma pozisyonuna sokmaktadır.

Giyinme: Her kültürün kendi inanç ve normları doğrultusunda bir giyinme modeli ve geleneği vardır. Kimi kültürlerde insan bedeninin kutsallığı açısından bedenin tamamen örtülmesine göre uyarlanmış bir giyim modeli bulunurken, kimi kültürlerde ise daha serbest bir düşünce ve giysi modeli hâkimdir. Dolayısıyla giyinme şekilleri, bedene çevresel etkilerle mikrop bulaşmasını etkileyebilmekte veya etkilemede yetersiz kalabilmektedir. Örneğin tüm vücudun örtüldüğü ve yüzün de gözler hariç kapatıldığı bir giysi modelinde dış etkiye kapalı bir beden görünümü varken, sadece vücudun belirli yerlerini örten bir giyside dış etkiye açık bir beden görünümü ortaya çıkmaktadır. Özellikle salgın hastalıklarda maske ile ağız ve burunun kapatılması ve eldiven kullanımı gibi tedbirlerin olması, bu düşünceyi doğrulamaktadır. Giyinme kültürüne başka bir yaklaşım ise yakın ve samimi ilişkilerin kurulduğu halk kültüründe, yakın arkadaş ve akrabaların birbirlerinin kıyafetlerini ortaklaşa kullanımlarının değerlendirilmesidir. Ortak kıyafet kullanımı aynı aileye mensup bireylerin arasında olabildiği gibi, yakın akrabaların, yakın arkadaşların, aynı odayı paylaşanların arasında da olabilmektedir. Örneğin aynı yurtta veya evde aynı odayı paylaşan öğrencilerin birbirlerinin kıyafetlerini giyme geleneği,

halk kültüründen kazanılan bir gelenek olarak görülebilir. Kişisel eşyaların farklı kişiler tarafından kullanılması, normal dönemlerde hastalık bulaşma riskini artırırken, salgın dönemlerinde daha da yaygınlaştırmaktadır. Oysaki "ben" duygusunun yerleştiği ve yalnız yaşam biçiminin hâkim olduğu kültürlerde kişisel eşya ve kıyafet kullanımının da paylaşılmadığı, ortak kullanımın olmadığı görülmektedir. Paylaşmanın ve dayanışmanın önemli olduğu insan ilişkilerinde salgın gibi olağandışı durumlarda ortak eşya kullanımı hastalıkların daha hızlı yayılmasına zemin hazırlamaktadır.

Kişisel Hijyen: Beden sağlığının başlangıç noktası kişisel hijyen ve bakımdır. İnanç sistemleri ve kültürel değerlerin hemen hepsinde kişisel bakım ve temizliğin önemi vurgulanmakta ve tavsiye edilmektedir. Ancak bu bakım ve temizliğin ölçüsü kültürden kültüre göre değişmektedir. Bir hafta içinde yapılan banyo sayısı, tuvalet temizliği, kişisel bakım, temizlik için kullanılan eşyalar gibi çeşitli değişkenlerin nasıl ve hangi sıklıkta olması gerektiği farklılık göstermektedir. Kişisel bakım ve temizliğin üst düzeyde önem verildiği inanç ve kültürlerde hastalıklara karşı beden direnci daha yüksektir. Dolayısıyla salgın durumlarında da en önemli faktör olan beden temizliğinin bu kültüre sahip olan coğrafyalarda, salgına karşı daha korunaklı bir toplumsal yapının olduğu söylenebilir.

Konut Yapısı ve Şekli: Coğrafi faktörler, konut tipi ve düzeni üzerinde etkili olmaktadır. İklim konut tipi ve düzeni üzerinde etkili olan coğrafi faktörlerin başında gelmektedir. Konutun yapı malzemesi, çatı tipi, kat sayısı, yönü özellikle iklim ve zeminin yapısına göre değişmektedir. Yine aile fert sayısı, ekonomik faaliyetler gibi faktörler de konut üzerinde etkili olabilmektedir. Soğuk ve sert iklimin hâkim olduğu yerlerde insanlar konut yapımında evlerini ahırların üst katına yaparak hayvanların ısısından yararlanma yoluna gitmektedirler. Bu kültür Türkiye'de Doğu Anadolu Bölgesi'nde ve Anadolu'nun yüksek yerleşim bölgelerinde görülmektedir. Hayvanlarla iç içe yaşanan bir mekânda sağlık şartlarının elverişli olduğundan söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla doğal çevre faktörlerinin ortaya çıkarmış olduğu bu kültürde yaşayan insanlar arasında hastalıkların yayılması ve hayvanlardan bulaşan hastalıklara karşı direnç gösterilmesi zorlaşmaktadır.

Sağlık Kültürü: Bir toplumda oluşmuş sağlık kültürü; hastalıklara karşı önlemi, teşhisi, tedaviyi ve alternatif tıp çarelerinin tamamını kapsamaktadır. Halkın hastalıklara bakış açısı, hangi hastalığın tam olarak hastalık sayıldığı, bu hastalıkların tedavisine yönelik uygulanan tıbbi ve yerel halk hekimliği yöntemleri gibi birçok faktör kültürel birikimle açıklanabilmektedir. Çeşitli halk inanışları, hastalıkların önlenmesine

yönelik olarak uygulanmasına rağmen; hastalığın ortaya çıkmasına ve hastalıkların yayılmasına zemin hazırlayabilmektedir. Öyle ki bazı batıl inanışlar hem birey sağlığının bozulmasına hem de faydası kanıtlanan besinlerin alınamamasına sebep olmaktadır. Örneğin; Hindistan'da gebelik ve çocuklukla ilgili birçok halk inancı bulunmaktadır. Bu inançlar tıbbi müdahaleleri ve halkın değişimini engellemektedir. Kadına gebeliğin son dönemlerinde süt verilmez. Çünkü sütün doğum kolay olsun diye fetüsü genişlettiğine ve annenin döl yatağında şişme ve iltihap yaptığına inanılır. Doğumdan sonra çocuğa uzun bir süre su verilmez. Çünkü suyun soğukluk niteliğinin çocuğun ısı dengesini bozacağına inanılır [27; 14, s. 180]. Bunun gibi birçok inanışın yer ettiği bir toplumda salgın hastalıklara karşı gösterilmesi gereken toplumsal bilinç ve kontrolün sağlanması da zorlaşmaktadır.

Din: Salgın hastalıkların önlenmesi veya yayılmasında etkili olan en önemli faktörlerin başında inanç faktörü gelmektedir. İnanç, insanların hayatlarına şekil veren ve tüm gündelik yaşamları içerisinde büyük bir etkiye sahip olan bir kültür öğesidir. Sadece sağlık alanında değil hemen her alanda belirleyici bir etken olarak insan yaşamı boyunca etkin bir yere sahiptir. Dinin getirmiş olduğu öğretiler, koymuş olduğu kural ve yasaklar insanların hayatlarını nasıl idame ettirmeleri gerektiği hususunda yol göstermektedir. Sosyal yaşam içerisinde nerede ve nasıl davranacakları, insan ilişkilerinin hangi durumlarda hangi seviyede olması gerektiği, insan ve çevre ile mesafelerinin ne derecede olacağını belirleyen inanç sistemi, hastalıkların bulaşması ve yayılması konusunda da direkt olarak etkili olmaktadır. Örneğin madde ve alkol kullanımını yasaklayan İslam inancının ve benzer inançların olduğu toplumlarda madde bağımlılığına ve alkole bağlı olarak ortaya çıkan hastalıkların daha az görüldüğü veya madde bağımlılığının tetiklediği salgın hastalıklara yakalanma riskinin azaldığı söylenebilmektedir. Fakat buna karşılık yine inancın etkisi olarak doktor tarafından tavsiye edilen bir ilacın içerisinde alkol bulunması, bu ilacın insanlar tarafından reddedilmesini de beraberinde getirebilmektedir. Yine dini tören ve ayinlerde insanların bir araya gelmesi ve birlikte ibadet etmeleri de hastalıkların yayılmasını artırıcı bir etken olarak söylenebilmektedir. Diğer taraftan Uzak Doğu ülkelerinde çeşitli sürüngen ve böcek türlerinin yemek kültüründe olması ve insanlar tarafından sürekli tüketilmesi, birçok salgın hastalığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İnanç sisteminin felsefesi olarak kaderciliğin var olması ve bunun bazı kişilerde aşırı derecede belirmesi, bu kişilerin hastalıklara karşı yaklaşımlarını da etkilemektedir. Örneğin; her şeyin yaratıcıdan geldiğini ve

nihayetinde ölüneceği düşüncesine sahip olan bir birey, hastalıklara karşı mücadele etmediği gibi özellikle salgın hastalık dönemlerinde karantina ve benzeri önlemler alınması gereken durumlarda bu önlemlere karşı çıkarak kaderciliği ile ilgili davranışlara sahip olabilmektedir. Bu davranışlar, toplumsal olarak birlikte hareket edilmesi, izolasyonun sağlanması ve sokağa çıkma yasakları gibi durumlarda olumsuz bir davranış şekli olarak ortaya çıkmaktadır ve toplumsal önlemlerin başarıya ulaşmasını engellemektedir.

Gelenek ve Görenekler: Halk kültürü unsurları içerisinde önemli bir yer tutan gelenek e görenekler, insanların günlük yaşamlarındaki uygulamalarını ve alışkanlıklarını da ortaya koymaktadır. Ziyaret, birlikte vakit geçirme, aile toplantıları, kır ve piknik organizasyonları, gençlerin buluşmaları, selamlaşma (musafaha) şekilleri gibi birçok gelenek insanları bir araya toplamakta ve fiziksel teması beraberinde getirmektedir. Örneğin; İslam inancında insanların karşılaştıklarında tokalaşmaları ve kucaklaşmaları hastalığın yayılmasında önemli bir etken olarak düşünülebilir. Salgın zamanlarında insanların birbirine mesafe koyması ve bu tür gelenekleri uygulamaya ara vermesi önemli bir önlem olarak nitelendirilebilir. Yine salgın dönemlerinde insanların bir araya gelmelerini sağlayan her türlü organizasyonun ertelenmesi de insanların toplumsal kontrol ortaya koymaları açısından önemlidir. Başka bir gelenek olarak evlere ayakkabı ile girilip girilmemesi gösterilebilir. Zira evlere ayakkabı ile girilen kültürlerde sokakta ayakkabıya bulaşan her türlü mikrop, bakteri ve virüsün eve kolaylıkla girebildiği söylenirken, eve ayakkabıların çıkarılarak girildiği kültürlerde ise sokakta toplanan mikrop ve bakterilerin evin dışında bırakıldığı görülmektedir.

Göçmen Statüsü: Yardımlaşma kültürüne sahip olan ülkeler, komşu devletlerden gelen sığınmacılara kapılarını açmakta ve onları ülkelerinde ağırlamaktadır. Gelen sığınmacı veya göçmene tanrı misafiri veya İslam inancına göre muhacir gözüyle bakan toplumlar, ülkelerinde birçok göçmeni ağırlamaktadır. Büyük nüfus kitlelerin gelmesi durumunda kontrolsüz yapılabilecek kabuller, göç sırasında edinilmiş veya geldiği ülkeden var olan hastalığın taşınması sonucu ülkeye çeşitli hastalıklar giriş yapmaktadır. Kültüründe bu tür kabullerin var olduğu bir ülke ile kapılarını göçmenlere kapatan bir ülkenin salgın hastalıklara karşı direnci farklı olacağı gibi alması gereken önlemlerin de farklı olması gerekmektedir.

Boş Zaman Kullanımı: Boş zaman aktivitesi olarak kahve kültürünün yaygın olduğu toplumlarda hastalıkların yayılma olasılığı daha fazladır. Yine kapalı alan spor aktivitelerinin yaygın olduğu kültürlerde de

hastalık yayılma riskinin fazla olduğu söylenebilir. Ayrıca zar ve kâğıt oyunları gibi oyunların boş zaman aktivitesi olarak kültürüne yerleştiği toplumlarda kahvehanelerin kapatılma önlemine rağmen insanların bir şekilde bir araya gelerek oyunlarını oynama isteklerinin toplumsal bilinci ve kontrolü tehlikeye soktuğu da görülmektedir. Örneğin insanlar kahvehaneler kapalı olduğunda bu aktiviteyi gerçekleştirebilmek adına minibüsün arkasına masa ve sandalye yerleştirerek oyun oynama ortamı yaratabilmektedirler. Bu anlayış, salgın dönemlerinde alınacak önlemlere sekte vurabilmektedir.

Ev Hayvanları: Evde hayvan besleme özellikle batı kültüründe yaygınken günümüzde doğu kültüründe de giderek yaygınlaşmaktadır. Evde beslenen hayvanların bakımlarının yapılmaması ve sağlıklı bir besleme olmadığında hayvanlarda olabilecek çeşitli hastalıkların insanlara kolaylıkla bulaşabileceği söylenebilmektedir. Bu nedenle evde hayvan beslemeye sıcak bakan kültürlerde salgın hastalıkların daha kolay yayılabilmesi de muhtemel risk olarak görülmektedir.

Halk Tedavisi: Kimi insanlar hastalanınca hekime değil başkalarına başvururlar. Toplum ne kadar az gelişmişse, hekim yerine halk içinden yetişen ve kimi hastalıkları hekimden daha iyi tedavi ettikleri sanılan kimselere gitmeyi benimseyenler o kadar artar. Mutatabbib (Hekim taklitçisi) denilen bu kişilerin yaptıkları yasa dışıdır, ama halkın gözünde belli bir saygınlıkları vardır. Çünkü kendi kültürlerinin ürünüdür ve sürekli olarak onlarla birlikte aynı yerde yaşadıklarından, gereksinim duydukları zaman hemen başvurabilirler. Bu nedenle halk onları korur ve gizler. Onlara karşı yapılan olumsuz bir hareketi kendilerine yapılmış kabul ederler (28, s. 47].

Sonuç

Salgın hastalıklar, tarih boyunca ortaya çıkan doğal afetlerden biridir ve bugüne kadar milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuştur. Devletler, önceki zamanlarda da günümüzde de salgın hastalıkların önüne geçebilmek için ekonomik, siyasal, sosyal alanlar başta olmak üzere birçok açıdan tedbirler almışlar ve salgının neden olacağı maddi ve manevi kayıpları en aza indirmeye çalışmışlardır. Ortaçağda ortaya çıkan salgınlarla mücadelede de anlaşıldığı gibi toplumsal önlemler almak, salgına karşı izlenecek yolların başında gelmektedir. Bu nedenle bir salgının yayılmasını önlemenin ve hızını kesmenin öncelikli yolu toplumun tüm bireyleri tarafından uygulanacak topyekûn bir mücadele ve birlikte uygulanacak önlemlerdir. Toplumun her kademesinde bilinçli bir şekilde planlanacak ve uygulanacak

önlemler sayesinde salgının önüne geçmek, en azından kaybı en aza indirmek mümkündür. Bunun için temel kural toplumsal bilinç ve toplumsal kontroldür. Toplumsal bilincin ve toplumsal kontrolün sağlanması da halkın yaşamının her safhasında esinlendiği ve uygulamada temel aldığı kültürüdür. Halk kültürüne ait unsur ve uygulamaların yönetim ve halk tarafından ortaklaşa olarak denetlenmesi ve sağlık açısından olumsuz sonuçlar doğuracak uygulamaların kontrol altına alınması ile sağlanacak olan toplumsal bilinç ve toplumsal kontrol, salgının en az etkiyle sonuçlanmasını sağlayacaktır.

İnsan hayatını şekillendiren, kendisiyle ve beşeri/fiziki çevresiyle nasıl bir etkileşim içerisinde olması gerektiğini ortaya koyan en önemli kültürel faktör din olgusudur. İnsanlar dini inançlarına göre kültürel birikim sağlarlar. Bu nedenle dinin inançlar, bilinç ve kontrol noktasında halka ulaşılabilecek önemli yollardan biridir. Özellikle dini değerlere çok önem veren Türkiye gibi ülkelerde, toplu ibadet ve dini ortamların salgın tehlikesi geçinceye kadar engellenmesi gerekmektedir. Cuma, Bayram, kandil, teravih namazı gibi kitlesel olarak yapılan ibadetlerin yine salgın bitinceye kadar engellenmesi gerekmektedir. Fakat bu yasaklamalar yapılırken toplumun dini hassasiyetlerine dikkat edilmeli ve herhangi bir şekilde halkı isyana ve umutsuzluğa sevk edecek bir yöntem kullanılmamalıdır. Özellikle şehirlerdeki kanaat önderleri ve halkın güvenini kazanmış önemli şahsiyetler vasıtasıyla toplumsal kontrolün sağlanmasına yönelik halk bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Aynı şekilde gelenek ve göreneklerin de halkın yaşantısı üzerinde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Özellikle bir araya gelmeye ve kalabalık ortam oluşturmaya müsait olan düğün eğlencesi, kına gecesi, sünnet ve cenaze töreni, doğdu görme ve yaş günü eğlencesi, aile/dost ziyaretleri, sosyal organizasyonlar, gençlik buluşmaları, kır/piknik gezisi, şenlik, gibi halk kültürüne ait toplumsal uygulamaların da önüne geçilmeli ve salgın bitinceye kadar ne suretle olursa olsun bu organizasyonlar iptal edilmelidir.

Halk kültürü içerisinde yer alan ekonomik durum ve beslenme, aile yapısı, evlilik, ziyaret, giyim-kuşam, konut yapısı ve şekli, dini inanç, gelenek ve görenek, boş zaman alışkanlıkları, alternatif tıp yöntemleri gibi birtakım uygulamaların özellikle salgın hastalıklarla bağlantısı kurularak yerel ölçekte nasıl oldukları ve halk üzerinde nasıl etki bıraktıkları araştırılıp raporlaştırılmalıdır. Bu sayede yerel halk kültürü unsur ve uygulamaları ile halka daha kolay ulaşılabilecek ve halk üzerinde daha etkili bir kontrol mekanizması kurulabilecektir.

Merkezi ve yerel yönetimlerce salgın hastalıklara karşı alınacak

önlemler içerisinde bir toplum bilim kurulu oluşturulmalı ve bu kurul içerisinde halk bilimci, coğrafyacı, tarihçi, sosyolog, psikolog gibi toplum bilimciler de mutlaka yer almalıdır. Disiplinler arası işbirliğinin tam olarak sağlanması ve yerel ölçekte bütünlük oluşabilmesi açısından farklı bilim dallarından uzman kişilerin bu kurulda yer alması faydalı olacaktır. Sağlık personeline ve güvenlik güçlerine halk kültürü ve yerelde halk kültür ve inanışları ile ilgili eğitimler verilerek, olağanüstü durumlarda halk ile iletişimin sağlıklı bir şekilde kurulması amacıyla gerekli planlamalar yapılmalıdır. Bu tür plan ve hizmet içi eğitimlerin sağlanması için herhangi bir doğal afetin gelmesi beklenmemeli, afet öncesi hazırlığı olarak önceden planlanmalıdır. Salgın hastalıkların önlenmesine yönelik faydalı olabilecek halk kültürü unsur ve uygulamaları, özellikle gençlerin öğrenebilmesi ve tatbik edebilmesi adına hem ulusal hem de yerel basın/sosyal medya aracılığı ile tanıtılmalıdır. Bu kültürel öğeler hem kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması hem de salgın hastalıkların önlenmesi adına öğrenilmesi ve öğretilmesi gereken halk kültürü unsurları olarak görülmeli ve gereken önem verilmelidir.

Toplumlarda son yıllarda ortaya çıkan ve büyük boyutlara ulaşan alışveriş kültürünün özellikle büyük alışveriş merkezlerinde kalabalık bir ortam yaratması ve bu ortamın da hastalıkların yayılmasına zemin hazırladığı düşünüldüğünde, alışveriş merkezlerinin sağlık yönünden denetiminin yapılması ve giriş çıkışlarında tedbir alınması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Halkın bilinçlendirilmesi amacıyla sadece salgın dönemlerinde değil, olağan zamanlarda da doğal afet bilincinin artırılmasına yönelik çeşitli uygulamalar hayata geçirilmelidir. Alışveriş merkezleri gibi kalabalık alanlarda bilgilendirici çeşitli aktiviteler ve broşür dağıtımı, sağlık personelinin eğitim seviyesi düşük bölgelerde gerekirse kapı kapı dolaşarak eğitim ve broşür verme gibi uygulamalar hayata geçirilmelidir. Mahalle muhtarları doğal afetlere yönelik hazırlık kapsamında eğitimden geçirilmeli, onlar da kültür bilincine sahip olmalı, muhtarlar vasıtasıyla halka daha kolay ulaşılabilecek bir sistem ortaya çıkarılmalıdır. Özellikle halkın afet ve salgın durumlarında neler yapıp yapmamasıyla ilgili olarak muhtarlar daha yakın bir etkileşimle halkı bilinçlendirme çalışmalarına dâhil edilmelidir. Halk kültürü unsurlarının salgının önlenmesine yönelik olan uygulamalarının özellikle şehir merkezlerinde yaşayanlarca uygulanmasına yönelik halk kültürü edinme uygulamaları başlatılmalıdır. Örneğin; halk kültürü içerisinde önemli bir yere sahip olan imece usulü yardımlaşma, şehir ve apartmanda yaşayanlara hatırlatılmalı ve ihtiyaç karşılama noktasında uygulamaya sokulmalıdır. Bu

tür uygulamalar rahatlıkla muhtarlar ve mahallelerin önde gelen şahsiyetleri tarafından hayata geçirilebilecek niteliktedir. Geleneksel halk kültürü içinde yardımlaşma ve dayanışmaya yönelik çok çeşitli unsurlar vardır. Bu unsurlar, oluşturulan kurullar yönetiminde ortaya çıkarılmalı ve tek merkezde yönetilmek suretiyle uygulamaya konulmalıdır.

Ayrıca geleceğimizin teminatı olan çocuklarımıza afet günlerinde evde kalmaları tavsiye edildiğinde yahut sokağa çıkma yasağı uygulandığında ev ortamında rahatlıkla ekrandan izleyebilecekleri, verimli vakit geçirebilecekleri, aynı zamanda kültür aktarımının ve eğitiminin sağlanabileceği örnek kültür programları, geleneksel çocuk oyunları, animasyonlar, çizgi ya da normal filmler hazırlanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Yıldız K. ve diğer, *Çevre Bilimi ve Eğitimi*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2008.
2. Özey R, *Günümüz Dünya Sorunları*, İstanbul: Aktif Yayınları, 2001.
3. "Salgınlar Listesi", https://tr.wikipedia.org/wiki/Salgınlar_listesi / Erişim tarihi: 04.04.2020.
4. Fidan N. ve Erden M., *Eğitime Giriş*, İstanbul: Alkım Yayınları, 1998.
5. Başaran İ. E., *Eğitime Giriş*, Ankara: Kadıoğlu Matbaası, 1994.
6. Kafesoğlu İ., *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1992.
7. Tümertekin E ve Özgüç N., *Beşeri Coğrafya İnsan Kültür Mekân*, İstanbul: Çantay Kitabevi, 2015.
8. Özey R., *Kültürel Coğrafya*, İstanbul: Aktif Yayınları, 2014.
9. Kazmaz S. "Halk Kültürüne Toplu bir Bakış Düşünceler ve Değerlendirmeler", *Erdem Dergisi*, 2001, 13 (38), s. 295-325.
10. Şişman B. ve Ovezova G. "Türk Kültürünün Sürekliliği Bağlamında Türkiye ve Türkmenistan'da Doğumla İlgili Yaşayan Halk İnançlarının Karşılaştırılması", Gençlik ve Kültürel Mirasımız Uluslararası Kongre, 16-18 Mayıs 2014, 1, s. 189-198.
11. Şişman B. "Anadolu'da Yaşayan Halk İnançlarının Menşei Üzerine Bir Araştırma", *Milli Folklor*, 2000, 46, s. 104-108.
12. Aytaç Ö. ve Kurtdaş M. Ç. "Sağlık-Hastalığın Toplumsal Kökenleri ve Sağlık Sosyolojisi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, 25 (1), s. 231-250.
13. Fişek H. N., *Sağlık Bilimi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı Yayını, 1986.
14. Öncel S. "Kültürel Yapı ile Sağlık-Hastalık İlişkisi", *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 1997, 13 (1-3), s. 177-184.
15. Taylor Carol ve diğer., *Fundamentals of Nursing*, Stanley Thornes (publishers) Ltd., United Kingdom, 1997.
16. Bolsoy N. ve Sevil Ü. "Sağlık-Hastalık ve Kültür Etkileşimi", *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2006, 9 (3), s. 78-87.
17. Tuncel N. ve diğer., *Halk Sağlığı Hemşireliği*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1992.
18. Fişek H. N., *Halk Sağlığına Giriş*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Dünya Sağlık Örgütü Hizmet Araştırma ve Araştırıcı Yetiştirme Merkezi Yayını, 1983.

19. Bekâr M. “Kültürler arası (transkültürel) hemşirelik”. *Toplum ve Hekim*, 2001, 6(2), s. 136-141.
20. Özden K. ve Özmat M. “Salgın ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa’da Sosyal, Politik ve Ekonomik Sonuçları”. *İdealkent Dergisi*, 2014, 12, s. 60-87.
21. Arık F. Ş. “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Veba Salgınları”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1991, 15(26), s. 27-57.
22. Yiğit İ. ve Gümüşçü O., “Manisa ve Çevresinde Salgın Hastalıkların İskâna Etkisi (XVI-XX. yy.)”, TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, (2016): 379-391.
23. Gönüllü A. R. “Antalya’da Salgın Hastalıklar (1894-1922)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2008, 24 (71), s. 445-486.
24. Özen S. “Sağlık ve Sosyo-Kültürel Yapı Değişkenleri”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, 1994, 5, s. 133-145.
25. https://tr.euronews.com/2020/04/03/koronavirus-covid-19-kadinlar-daha-dayanikli-peki-erkekler-neden-daha-kolay-oluyor, Erişim Tarihi: 10.04.2020.
26. Türkiye İstatistik Kurumu, “Evlenme İstatistikleri” https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=112&locale=tr /, Erişim tarihi: 08.04.2020.
27. Tezcan M., *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1984.
28. Dirican R. ve Bilgel N., *Halk Sağlığı*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1993.

Аңдатпа

Адамзат тарих бойында індет аурулармен күресіп келді және бүгінгі күні де осы күресті жалғастыруда. Құрлықтарға тарайтын және пандемия деп аталатын эпидемиялық ауруларға қарсы орталық және жергілікті үкіметтер әртүрлі салаларда, әсіресе экономикалық, әлеуметтік және саяси бағыттарда көптеген сақтық шараларын қабылдады. Індет сияқты табиғи апаттарға қарсы қоғамның сана деңгейіне әсер ететін маңызды факторлардың бірі – халық мәдениеті. Күнделікті өмірге қатысты әртүрлі халықтық сенімдер, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар және діни сенімдер сияқты мәдени элементтер адамдардың ойлау құрылымына әсер етеді. Елді басқарып отырған басшылардың қабылдаған шараларына қарамастан, халық өздерін қорғау үшін кейбір алдын-алу шараларын өмірге әкелсе де, халықтық мәдениеттің кейбір элементтері эпидемияның таралуына және таралу жылдамдығының артуына жағдай жасауда. Алайда әлеуметтік сана мен бақылауды қамтамасыз ету арқылы қабылданатын шаралардың арқасында індеттің алдын алып, оның аймақтарға кең таралуына жол бермеуге болады. Денсаулық сақтау саласының қызметкерлерін халық мәдениеті мен тәжірибесі туралы ақпаратпен байланыстыра қарап, оларды дұрыс бағыттау тиімді нәтиже береді. Сондықтан қоғам анықтаған халық мәдениетінің элементтеріне назар аудара отырып жасалатын сақтық шаралар эпидемиялық ауруларға жол бермеуге, оның таралуын шектеуге мүмкіндік береді. Бұл ғылыми мақала халық мәдениеті мен індет аурулары арасындағы байланысты қамтитын элементтерді қарастыруға арналғандықтан эпидемиямен күрес тұрғысынан және басқа да зерттеулерге пайдалы болады деп ойлаймын.

Кілт сөздер: мәдениет, халық мәдениеті, эпидемиялық ауру, әлеуметтік бақылау, денсаулық.

(Йылдырым М. Ковид-19 контекстінде мәдени тәжірибе және індетті аурулардың қатынастары)

Аннотация

На протяжении всей истории люди боролись с эпидемическими заболеваниями и продолжают эту борьбу сегодня. Центральными и местными органами власти предпринимаются многие меры предосторожности в различных областях, особенно в экономической, социальной и политической областях, против эпидемических заболеваний, которые распространяются на континенты и называются пандемиями. Одним из важных факторов, влияющих на уровень сознания населения в отношении стихийных бедствий, таких как эпидемические заболевания, является народная культура. Культурные элементы, такие как различные народные верования, традиции и обычаи и религиозные верования о повседневной жизни, влияют на структуры мышления людей. Несмотря на меры, принятые администраторами, хотя общественность принимает свои собственные меры, некоторые элементы народной культуры, которые включают в себя тесный контакт, подготавливают среду для распространения эпидемий и увеличивают скорость распространения. Тем не менее, станет возможным предотвратить эпидемию и предотвратить ее распространение в более широких географических регионах благодаря мерам, которые необходимо предпринять для обеспечения социальной осведомленности и контроля. Общение и руководство медицинских работников с информацией о народной культуре и практике даст эффективные результаты. Поэтому меры, которые необходимо принять с учетом элементов народной культуры общества, будут полезны для предотвращения передачи, распространения и распространения эпидемических заболеваний. Предполагается, что это исследование будет полезно в контексте борьбы с эпидемией и проливает свет на другие исследования с точки зрения рассмотрения элементов, которые включают взаимосвязи между народной культурой и эпидемическими заболеваниями.

Ключевые слова: культура, народная культура, эпидемическая болезнь, социальный контроль, здоровье

(Йылдырым М. Covid-19 в контексте культурных практик и вспышек)